

УДК 811:378:004

І. С. Степанова, канд. філол. наук, доц.

НАВЧАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СЕМАНТИЧНО УСКЛАДНЕНИХ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ТЕКСТІ

Проаналізовано функціональні аспекти семантично ускладнених мовних одиниць у різних видах сучасного науково-технічного тексту, розглянуто й описано шляхи навчання інтерпретації таких явищ у курсі «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у технічних університетах.

Вступ

Наукова проза виокремлювалася як самостійний функціональний стиль, починаючи з перших спроб стилістичної класифікації тексту. Зокрема М. В. Ломоносов у своєму вченні про три «штилі» зазначав, що «високим штилем» «должно писать прозаические речи о важных материях». Усі відомі сучасні класифікації включають науковий стиль, виділяючи його головні риси — насиченість термінологією (15—25 % тексту), логічність, точність, однозначність вираження думки, інформативність, об'єктивність, узагальненість викладення, використання абстрактної лексики. Абстрактність та узагальненість лексичного рівня позначаються на рівнях морфології і синтаксису. Основу мовного оформлення наукових текстів становить стандартизованість, тобто вибір передбачених для конкретних умов комунікації кліше (хоча меншою мірою, ніж у офіційно-діловому стилі). До синтаксичних особливостей оформлення науково-технічних текстів традиційно відносять синтаксичну повноту висловлювання, уживання кліше, розгорнуту систему поєднувальних формантів: сполучників, сполучникових слів тощо. Наукове мовлення характеризується ускладненим синтаксисом, використанням комплексних конструкцій з сурядністю і підрядністю, складністю простих речень, обтяжених різноманітними зворотами.

На сучасному етапі соціального розвитку, коли досягнення науково-технічного прогресу активно втручаються в життя і діяльність суспільства, науково-технічний текст набуває деяких нових рис, вивчення яких і є *метою цієї статті*, задля досягнення якої розв'язуються такі завдання:

- 1) вивчення емоційно забарвлених одиниць у сучасному науково-технічному тексті;
- 2) визначення основних типів семантично ускладнених мовних одиниць у науково-технічному тексті;
- 3) дослідження шляхів інтерпретації семантично-ускладнених мовних одиниць у курсі «Англійська мова за професійним спрямуванням».

Стан дослідження проблеми

Саме лексичне оформлення наукових текстів, на думку більшості дослідників, визначає категоріальні риси цього функціонального стилю. Головна з цих рис — насиченість вузькоспеціальною та загальнонауковою термінологією. Це пояснюється специфікою термінів, їхньою принциповою моно-семантичністю, економністю, номінативною та диференціальною функцією, стилістичною нейтральністю. Питання, пов'язані з особливостями наукового стилю, з лексико-семантичною характеристикою термінів плідно й успішно розробляються науковою школою професора М. М. Кожині в Пермському університеті, у роботах Ю. А. Бельчикова, В. Н. Артамонова, Ю. В. Рождественського, О. А. Сичова, Л. А. Пумпянського.

Проблема створення власної наукової термінології, організації терміносистеми та її функціонування постала з особливою гостротою в українській мові після отримання Україною статусу незалежної держави з усіма її атрибутами, зокрема власною науковою та науково-популярною літературою. Плідні дослідження українських науковців узагальнює збірка наукових праць «Українська термінологія і сучасність», що видається з 1998 року.

Велике значення мала монографія «Мова української науково-технічної літератури» Н. О. Не-

пийводи 1997 року. Питання українського термінотворення, термінологічної культури інженера розглядаються з різних позицій в роботах Р. А. Будагова, Н. М. Разінкіної, В. Н. Ярцевої, Л. І. Борисової, С. І. Кауфман, Р. К. Міньяр-Білоручева, Л. Л. Нелюбіна, О. Д. Швейцера, В. Н. Комісарова, Я. І. Рецкера, Л. С. Бархударова та багатьох інших.

Висновки західних лінгвістів (W. E. Flood, L. Hoffmann, S. Johansson, Th. H. Savory, G. Cook, M. A. K. Halliday, M. Khurtova, G. Yule, H. G. Widdowson) переважно збігаються з поглядами вітчизняних учених і можуть бути узагальнені цитатою, що «the scientific style aims at clarity, objectivity and impersonality» [1, p. 75]. Традиційне трактування підтверджено в оригінальній роботі Р. Кулі: «All academic writing pursues the following objectives in order of priority: accuracy, precision, economy (conciseness) And amplifications, digression and «swellings» (using more words, or more elaborate words, than necessary) are the things to be avoided» [2].

Отже, очевидно, що визначення функції наукового стилю як пояснення, що включає закріплення процесу пізнання і зберігання знання, отримання нового знання, передачу спеціальної інформації, має багаторічну традицію як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві.

Проте у другій половині ХХ сторіччя почали з'являтися лінгвістичні дослідження, які обстоювали думку про те, що наука і техніка — це не лише логіка, а й джерело складних емоцій. Це мотивує появу образної лексики, експресивних зворотів, стилістично забарвлених мовних одиниць, тропів (насамперед, метафори). «Метафора — пише А. П. Плисецька, — в научних трудах служит действенной когнитивной моделью, фиксирующей как сознательные, так и подсознательные движения мысли ученого» [3]. Людське мислення є, безперечно, єдністю логічного й емоційного пізнання дійсності.

Такий підхід до вивчення наукових та науково-технічних текстів був результатом невпинно зростаючої ролі наукового знання в житті суспільства, глибокого проникнення його в усі сфери комунікації, популяризації наукових досягнень засобами масової інформації, невблаганної технократизації та інформатизації сучасного життя. У плані лінгвістичних досліджень це призвело до диференціації академічного та науково-популярного підстилів, причому роль останнього постійно зростає. Виникають нові мовленнєві жанри, які функціонують як у письмовій (монографія, стаття) так і в усній формі (лекція, доповідь, повідомлення, дискусія). Особливість цих жанрів наукового мовлення полягає в тому, що вони являють собою усну реалізацію письмової форми, проте роль і місце стилістично забарвленої, семантично ускладненої лексики в них зростає.

Основні результати дослідження

У процесі навчання іноземної мови за професійним спрямуванням студенти технічних вишів повинні отримати іншомовну компетентність, достатню для використання іноземної мови для професійних потреб.

У процесі підготовки на старших курсах викладач має докласти чималих зусиль, аби сформувати у студента навички роботи з оригінальною літературою з фаху. Здебільшого це наукові статті з журналів, які популяризують нові відкриття, досягнення науки і техніки. Серед них можна виділити:

- короткі повідомлення, де коротко викладено результати дослідження, його методика, етапи;
- оригінальні статті, де повністю подано висновки, хід наукових та дослідницько-конструкторських робіт;
- огляди, де узагальнено досягнення в певній галузі чи напрямку, визначено реальний стан і перспективи розвитку;
- статті, що містять дискусійні наукові постулати з метою обговорення у пресі;
- популяризаційні статті, розраховані на непідготовленого читача, які аналізують суспільно значущі проблеми, пов'язані з науковими дослідженнями й досягненнями.

Інтернаціоналізація сучасної науки, становлення англійської як мови міжнародної комунікації у практично всіх сферах суттєво впливають на структурно-семантичну організацію, а також функціонування одиниць мови в наукових і науково-популярних текстах. Науковці, дослідники і фахівці, рідною мовою яких не є англійська, додають своїм статтям національного колориту, що проявляється, з одного боку, як інтерференція на рівні переважно синтаксису, а з іншого — як лексико-семантичні okazionalizmi, що підвищують експресивний потенціал висловлювання. Стилістично забарвлені лексичні засоби та мовленнєві образи стають невід'ємною частиною мови науково-технічної літератури англійською мовою. Ці лексичні засоби і мовленнєві образи ми визначаємо

як семантично ускладнені мовні одиниці і відносимо до них фразеологічні одиниці (у трактуванні О. В. Куніна), їх оказіональні трансформації, слова-символи, алюзії, емоційно забарвлені слова, слова-підсилювачі, розмовні та застарілі слова і звороти. Матеріалом цього дослідження слугує вибірка на 300 контекстів з журналів «IEEE Potentials», «IEEE Spectrum», «Optical Electronics Magazine», «Laser World», «Microwave Journal», «Signal Processing», «SPIE Professional», «Solid State», «Technology» та деяких інших.

Аналіз контекстів, вибраних нами для дослідження, свідчить про їх функціонування в статтях-оглядах, повідомленнях та популярних нарисах. Саме ці жанри покликані приваблювати широкі кола читачів, насамперед, серед фахівців певної галузі. Оригінальні наукові статті також можуть містити семантично ускладнені одиниці, але, зазвичай, у вступі чи висновках.

Серед проаналізованих випадків уживання семантично ускладнених мовних одиниць (СУМО) найбільшу групу складають різного типу фразеологізми, як правило, у вигляді оказіональних трансформацій або ключових лексем у переносному значенні, закріпленому в семантичній структурі фразеологічної одиниці. За походженням фразеологізми також різноманітні, але переважають розмовно-побутові та біблеїзми. Прагматична функція — посилення експресивного потенціалу висловлювання.

Наприклад:

Radio broadcasting is being remade: satellite digital radio plays for a fee to moving vehicles and terrestrial digital radio waits in the wings.

(IEEE Spectrum, June 2001)

Taiwan also is lining up for a piece of action, though its market share is only about 15 %.

(SPIE OE Magazine, Febr. 2001)

After correlating arbitrary parts of a corporation's data, managers should then be able to see previously hidden emerging patterns — the trees in the forest, as it were.

(Byte, Sept. 1997)

Велику групу СУМО складають алюзії, пов'язані з Біблією, творами У. Шекспіра, Конституцією США. Чимало контекстів містять цитати, влучні висловлювання відомих постатей, науковців: А. Енштейна, Р. Фейнмана та інших. Інколи цитата згортається до ключового слова або словосполучення, яке фігурує в тексті декілька разів, акумулюючи головну ідею.

Наприклад:

They were 376 bytes that shook the world.

(IEEE Spectrum, May 2005)

Cold Fire: A Hot Architecture. This new implementation renews a proven embedded architecture.

(Byte, May. 1995)

Особливої уваги заслуговують випадки вживання метафори в науково-технічному тексті. Слід зазначити, що метафора є одним з головних шляхів утворення термінів. Але терміни не є предметом нашого дослідження, адже це «мертві» метафори, образність яких не відчувається мовцями. Метафора в науково-технічному тексті в несподіваному ракурсі розглядається Д. Бенксом [4], який установив зв'язок між метафорою і пасивним станом, який традиційно вважається граматичною рисою, притаманною науковому стилю. Поєднання метафори і пасивних конструкцій досить численні, і в нашому матеріалі є засобом імперсоналізації наукового дискурсу. Найбільший інтерес становлять нечисленні випадки вживання метафор як тропів, що надають контексту емоційної забарвленості та експресивності.

Наприклад:

To be located near Munich, the machine will be shared among eight institutes under Max Planck Society umbrella.

(Byte, May 2002)

The newest breeds trade off speed, energy consumption, and cost to get for ever bigger piece of the action.

(IEEE Spectrum, June 2001)

Окрему групу СУМО виділено нами в текстах реклами, яка широко представлена в сучасних технічних журналах. Домінуюча прагматична інтенція переконання та заохочення потенційних споживачів змушує авторів рекламних текстів знаходити нові оригінальні способи привернути увагу, в тому числі і засобами образності. Чи належать такі тексти до наукових є дискусійним питанням, але їхнє вивчення має, безперечно, практичне значення для методики викладання інозем-

ної мови майбутнім інженерам.

Пов'язаним з рекламними текстами є вживання СУМО в заголовках статей, рубрик тощо. Характерним є повторення образного компонента заголовка в анотації, а потім у тексті статті, що сприяє змістовній інтеграції тексту.

Висновки

Очевидно, що семантично ускладнені мовні одиниці в технічному тексті спричиняють чималі труднощі під час перекладу. Читаючи статтю, студент далеко не завжди може використовувати словникові еквіваленти як перекладні, потрібні складні лексико-стилістичні трансформації, а вони потребують чималих фонових знань, уміння користуватися словниками найрізноманітнішої спрямованості, якими нечасто володіють повною мірою студенти технічних ВНЗ сьогодні. У зв'язку з цим у новому ракурсі постає питання про міжпредметні зв'язки, адже спеціалізовані кафедри покликані не лише передати студентам певну суму знань, а й суттєво вплинути на формування їхньої фахової культури, обізнаності в історії і перспективах розвитку галузі, науковій етиці тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Gross A. The Rhetoric of Science / A. Gross // Oxford University Press., 1990. — 397 p.
2. Cooly R. Style in Scientific Writing / R. Cooly // Oxford University Learning Centre. — 2004. — 73 p.
3. Плисецкая А. Метафора как когнитивная модель в научном дискурсе / А. Плисецкая. // Когнитивное моделирование в лингвистике. — М., 2007. — С. 265—292.
4. Banks D. The Passive and Metaphor in Scientific Writing / D. Banks // Guadernos de Filologia Inglesa, 5/2. — 1996. — P. 13—22.

Рекомендована кафедрою іноземних мов

Стаття надійшла до редакції 26.10.10
Рекомендована до друку 18.11.10

Степанова Ірина Сергіївна — завідувач кафедри іноземних мов.
Вінницький національний технічний університет, Вінниця